

تاریخچه کتابخانه در ایران

(۹)

رکن الدین همایونفرخ

یادآوری :

از دوران سامانیان و زبیریان ، امراء که اکثر آنان مردمانی فضل دوست و دانشمند بودند بمنظور ترویج دانش و ادب بساختن مدرسه‌های بزرگ در شهرها پرداختند و برای اداره امور این گونه مدرسه‌ها موقوفه‌هایی نیز معین میکردند تا هزینه آنرا تأمین کرده باشند .
دراثر تأسیس و بنیاد این مدرسه‌ها بود که ایران دارالعلم لقب گرفت ، و سنت دیرینه در این زمینه دگر باره زنده شد ، اگرچه دانشگاه‌هایی نظیر گندی شاپور احیا نگردید اما پایه اساس بوجود آمدن دانشگاه‌هایی نظیر دانشگاه‌های نظامیه گذاشته شد و ثمراتی گرانها بار آورد .
از آنجا که طالبان علم در ایران بیشتر طلاب علوم دینی بودند ، بیشتر سعی و کوشش می‌شد که حوزه این مدارس نزدیک مساجد باشد ، نکته‌ای که باید بدان توجه خاص معطوف داشت اینکه: تحصیل در مدرسه‌های ایرانی رایگان بود و برای کسانی که آماده می‌شدند تا عمرگرمی را در راه تحصیل علم و دانش مصروف دارند مقرری و ماهیانه‌ای نیز برقرار میکردند تا آنان بتوانند با تأمین بودن هزینه خوراک و پوشاک فارغ البال و دور از هر گونه قیل و قال و جنجال بفرآ گرفتن علوم و دانشهای عصر بپردازند و با توجه باینکه در قرون گذشته وسائل چاپ وجود نداشت و تهیه کتاب برای همگان غیر مقدور می‌بود ، بانیان مدرسه‌ها برای تأمین این نظر و در دسترس گذاشتن وسائل تحصیل و مطالعه و تحقیق و مدافه در هر مدرسه‌ای کتابخانه‌ای عظیم ترتیب میدادند و کتابهای بسیاری بر آن وقف میکردند ، هیچ مدرسه‌ای در قرون گذشته بدون کتابخانه نبود ، و اکثر کتابخانه‌های معروف و مشهور ایران کتابخانه‌های مدرسه‌های معروف زمان بودند . تا قرن اخیر نیز این روش پسندیده بر جا بود همچنانکه در مدرسه خان مروی و مدرسه عالی سپهسالار و مدرسه صدر و . . و . در تهران و مانند آنها در شهرستانها . بنا بر این مدرسه‌هایی که پادشاهان و صدور و وزراء و دانشمندان و مردم خیر اندیش در قرون گذشته از جیب فتنوت خویش در قلمرو فرمانروائی ایران بنیاد نهاده‌اند همگی با کتابخانه‌های غنی و قابل توجه منضم بوده است و ما در این تاریخچه از اینگونه کتابخانه‌ها نیز یاد می‌کنیم .

۴۶ - کتابخانه رشیدالدین وطواط در خوارزم : رشیدالدین وطواط مؤلف حدائق السحر فی الدقائق الشعر و صاحب رسائل و دیوان شعر بفارسی و تازی در رسائل خود می‌نویسد :
« وها ناقد آتانی الله تعالی من الرزق الحلال قریباً من الف مجلده من الکتب النفیسه والدفاتر الفائقه والنسخ الشریفه وانا وقف الکل علی خزائن الکتب المبینه فی بلادہ الاسلام عمرها الله لینفع المسلمون بها »^۱ .

بنابر ، این نوشته ، خواجه رشیدالدین وطواط هزار جلد از کتابهای نفیس و نسخه‌های

۱ - رسائل رشیدالدین وطواط چاپ مصر . جلد دوم ص ۸ و نسخه خطی کتابخانه نویسنده .

ارزنده‌اش را وقف‌عام کرده بوده است. و این نوشته خود مؤید آنست که بیشتر نویسندگان و شعرای ایران کتابخانه‌های معتبر و ارزنده شخصی داشته‌اند که مورد استفاده و مطالعه اهل طلب قرار می‌گرفته است.

۴۷ - کتابخانه صابونی نیشابور: در شرح حال خلف‌ابن‌احمد. امیرسیستان آمده است^۲ که او دانشمندان و علمای ایران را گرد آورد و از ایشان خواست تا تفسیری جامع و کامل از قرآن مجید شامل کلیه اخبار و اقوال مفسران گذشته و چگونگی قرائت لغات آن فراهم آورند و برای انجام این مهم، بیست‌هزار دینار پرداخت و سرانجام تفسیری جامع تألیف یافت که مشتمل بر یکصد مجلد بوده است !!

این تفسیر ارزنده و مهم را در کتابخانه مدرسه صابونی نیشابور قرار دادند تا طالب علمان و دانش‌پژوهان از آن بهره‌ور گردند.

مدرسه صابونی نیشابور و بسیاری از مدرسه‌های دیگر و هم‌چنین مسجدهائی که محل تحصیل و یا محل اقامت طلاب علوم بود در حمله غزان به نیشابور از میان رفت.

راونسی در راحة‌الصدور ضمن تشریح هجوم غزان به نیشابور چگونگی نهب و غارت و ویرانی آنجا را وصف می‌کند که عیناً برای اطلاع خوانندگان ارجمند در اینجا می‌آوریم.

« پس روی به نیشابور نهادند، مردم نیشابور اول کوششی می‌کردند و قومی از ایشان را در شهر کشتند، چون ایشان را خبر شد حشر آوردند و اغلب خلق، زن و مرد و اطفال در مسجد جامع منبعی گریختند، غزان تیغ در نهادند و چندان خلق را در مسجد کشتند که کشتگان در میان خون ناپیدا شدند، چون شب درآمدی، مسجدی بر طرف بازار بود، آنرا مسجد مطرز گفتندی، مسجدی بزرگ که دوهزار مرد در آنجا نماز کردند و قبه عالی داشت منقش از چوب مدهون کرده، و جمله ستونها مدهون و مذهب، آتش در آن مسجد زدند و شعله‌ها چندان ارتفاع گرفت که جمله شهر روشن شد تا روز بدان روشنی غارت می‌کردند و اسپر می‌بردند. . . . نیشابور بدان آراستگی چنان شد که هیچکس محلت خود باز نشناخت و در شهری چون نیشابور آنجا که مجامع انس و مدارس علم و محافل صدور بود مراعی اغنام و مکامن و حوش و حوام شد.»

۴۸ - کتابخانه ابوطاهر خاتونی: موفق‌الدین ابوطاهر از دانشمندان شیعی دوران سلجوقی است، این دانشمند در نظم و نثر فارسی و تازی استاد بود، از دبیران نامور ملک‌شاه سلجوقی است. و چون بسیار مورد وثوق ملک‌شاه بود به سمت منشی و مستوفی دیوان گوهر خاتون همسر فضل‌دوست و خیر ملک‌شاه منصوب گشت.

و از این رهگذر به خاتونی نامبردار گردید، تا زمان مسعود بن محمد سلجوقی حیات داشته است. این دانشمند شهیر در ادب فارسی آثاری گرانقدر داشته است که متأسفانه جز يك اثر اینک از او در دست نیست نوشته‌اند که تذکره الشعرائی، در شرح حال و احوال شعرای ایران تا زمان خود نوشته بوده است که مناقب الشعراء نام داشته و باید گفت آن نخستین تذکره الشعرائی فارسی بوده است. تنها اثری که اکنون از او بدست هست تزویر الوزیر نام دارد که بزبان تازی است و در طعن و لعن نصیرالملک بن مؤیدالملک وزیر نوشته است و الحق در تحریر آن استادی و هنر نشان داده و در فصاحت و بلاغت کم نظیر است، نثری است مسجع و مقفی و مقطع، این ادیب اریب، کتابخانه‌ای بس معظم در جوار مسجد جامع ساوه بنا کرد و این کتابخانه بنام او شهرت داشت و تا هجوم و تسخیر ساوه بدست مغول بسال ۶۱۷ دایر بود و یکی از مراجع مهم شیعی محسوب می‌گردید. مغولان این کتابخانه نفیس و گرانقدر را بسوختند و نابود ساختند.

۴۹ - کتابخانه فخرالدین مبارکشاه: فخرالدین محمد بن حسن مبارکشاه از دانشمندان دربار پادشاهان غوری ایران است، او از شعرا و نویسندگان بنام ایرانی است، تاریخ پادشاهان غوری را در بحر تقارب بنظم آورده بود که متأسفانه هنوز نسخه‌ای از آن دیده نشده است دو کتاب از آثار او اینک موجود است یکی آداب الحرب والشجاعه و دیگری شجره انساب.

مبارکشاه کتابخانه ارزنده‌ای بنیاد نهاده بود که در آن برای دانشمندان وسائل بازی شطرنج را نیز فراهم آورده بود. درگذشت مبارکشاه بسال ۶۰۲ است و بنیان کتابخانه مبارکشاهی در اواخر قرن ششم بوده است.

۳۰ - کتابخانه رستم‌بن شهریار در ری : شهنشاه غازی رستم‌بن علی‌بن شهریار در ری کتابخانه‌ای عظیم برپا داشت ، بطوریکه بهاء‌الدین محمدبن حسن بن اسفندیار معروف به ابن اسفندیار از دانشمندان طبرستان در تاریخ بنام خود متذکر است ، پس از اینکه رستم‌بن اردشیر باوندی در طبرستان کشته شد ، او به ری گریخته و مدتها در کتابخانه رستم‌بن شهریار ، از کتابهای آن متمتع و بهره‌مند میگردد از جمله در این کتابخانه عالیقدر به نسخه تاریخ طبرستان تألیف ابوالحسن بن محمد یزدادی که بتازی بوده است دست یافته و آنرا بقاری ترجمه کرده و اساس کار خود در تألیف تاریخ طبرستان قرار داده است .

این کتابخانه نفیس تا هجوم مغول به ری وجود داشته است . عبدالجلیل قزوینی مؤلف کتاب النقص نیز متذکر کتابخانه امیر غازی شده و نوشته است که نسخه اصل کتاب تنزیه را در سال ۵۳۳ بکتابخانه شهنشاه بردند^۳ .

۳۱ - کتابخانه اسفزاری : ابوحاتم مظفر اسفزاری از دانشمندان دوران سلجوقی است ، از جمله کسانی است که با حکیم عمر خیام نیشابوری درندوبین و تنظیم تقویم جلالی معاشرت و همکاری داشته‌اند ، اسفزاری میزان ارشمیدس را برای تمیز غل و غش و عیار فلزات برای سنج ساخت ، و کتابهای بسیاری نیز در ریاضی و هیأت تصنیف کرد از جمله اختصار اقلیدس ، رساله علوی کائنات جو ، رساله الشبکه که بنام برکیارق سلجوقی نوشت ، این دانشمند شهیر در اثر خدع‌های که نسبت باو کردند از غصه بسال ۵۱۵ دق مرگ شد ، کتابخانه او از لحاظ داشتن نسخه‌های ارزنده و نایاب ، علمی و ریاضی و نجوم کم نظیر و ممتاز بوده است .

۳۲ - کتابخانه سهلان ساوجی : زین‌الدین عمر بن سهلان ساوجی از اجله حکمای بنام ایران است ، این دانشمند خطی زیبا داشته و نسخه‌هایی از شفای بوعلی سینا را می‌نوشته و بطالبان آن بصد دینار !! می‌فروخته است ، این دانشمند از راه خطاطی امرار معاش میکرد و عشق و شوق و سعه صدرش در راه ترویج علم تا بدان حد بوده است که آنچه از راه خطاطی بدست می‌آورده صرف خرید کتاب میکرد و از این طریق صعب موفق به تأسیس کتابخانه‌ای عمومی میشود ، کتابخانه او وقف عام درساوه بوده است و اهل طلب و دانش از شهرهای دور به ساوه می‌آمده‌اند تا از ذخائر این خزینه دانش مستفید گردند ، کتابخانه سهلان سرنوشته غم‌انگیز و کم نظیر دارد .

پس از اینکه سهلان ساوجی بسال ۵۶۵ درگذشت جهالت بسوگ او کتابخانه‌اش را بآتش کشیدند و سوزاندند و بسیاری از آثار خود سهلان که بخطش در کتابخانه بود نیز بسوخت ، سهلان ساوجی تألیفات بسیار داشته از جمله کتاب البصائر در منطق و شرح رساله طیر بوعلی سینا بفارسی .

۳۳ - کتابخانه انوشیروان در کاشان : شرف‌الدین انوشیروان بن خالد بن محمد کاشانی ، این دانشمند بسال ۴۵۹ در کاشان پابصره وجود گذاشت ، و در سال ۵۱۷ وزارت محمود سلجوقی را بعهده داشت ، و از ۵۲۶ تا ۵۲۸ بوزارت مسترشد بالله عباسی منصوب گشت ، انوشیروان در ادب فارسی و عربی کم نظیر و بی‌بدیل بود ، از آثار او نفثة المصدور و فتور زمان الصدور ، را ثبت کرده‌اند که اصل این اثر از میان رفته لیکن عماد کاتب در گذشته بسال ۵۹۷ آنرا بنام نصره العتره و عصره الفطره ، بزبان تازی ترجمه کرده است .

این دانشمند شهیر در کاشان کتابخانه‌ای کم نظیر بنیاد نهاد که تا سال ۶۷۴ برجای بوده است و بنام کتابخانه انوشیروان شهرت و معروفیت داشته است .

۳۴ - کتابخانه قطان مروزی - ابوعلی حسن بن علی قطان مروزی یکی از مشاهیر نویسندگان و پزشکان بنام ایران بود ، مؤلفاتی دارد از جمله کتاب الدوحه در انساب و کیهان شناخت

درهیأت ، کتابخانه بزرگ او در مرو مرجع دانشمندان و طالب علمان ایران بود ، پس از اینکه بسال ۵۳۶ آتسز مرو را گرفت لشگریانش دست به غارت کتابخانه زدند و در سال ۵۳۸ نیز که ترکان وحشی غز بخراسان دست یافتند ، این دانشمند عالیقدر را اسیر کردند و چون زبان به پند و اندرز آنان می گشود و از اعمال ناروایی که مرتکب شده بودند آنان را مذمت میکرد - آتقدر در دهانش خاک ریختند تا شهید شد .

اینک می پردازیم به شرح مدرسه های مشهور و معروفی که در دوران سلجوقی ها کتابخانه داشته اند و مرجع مراجع دانشمندان و محققان بوده اند .

عبدالجلیل قزوینی در کتاب النقض مینویسد^۴ : « اگر به تعداد مدارس سادات مشغول شویم در بلادخراسان و مازندران و شهرهای شام و حلب و غیر آن و بلاد عراق چون قم و آبه و کاشان که مدارس چند است و کی فرموده است ؟ و اوقاف چند دارد ؟ طومار شود و کتب خواهد . اما از برای رفع شبهت اشارتی می رود بشهر ری که منشأ و مولد این قائل است . »

۳۵ - کتابخانه مدرسه بزرگ تاج الدین احمد کیکی : این مدرسه در محله کلاهدوزان ری بود ، و بنای آنرا مبارک شرفی کرده بوده است و بنا بنوشته عبدالجلیل قزوینی در سال ۵۵۶ - نود سال از تاریخ بنای آن میگنشته و هفتتای دوبار در آنجا محضر درس علوم و موضوع مناظره و نزول مصلحان بوده است .

۳۶ - کتابخانه مدرسه شمس الاسلام حکابابویه : بنیان گذار این مدرسه سید محمد امام کیکی بوده است و او از رجال بزرگ شیعی است و حکابابویه از پیران و بزرگان شیعیان می بود . و شمس الاسلام در این مدرسه محضر درس داشته است .

۳۷ - کتابخانه مدرسه کیکی : مدرسه کیکی در میان دو مدرسه حکابابویه و تاج الدین احمد قرار داشته است .

۳۸ - کتابخانه مدرسه سیدزاهد ابوالفتوح رازی : این مدرسه از مدارس معتبر و معروف ری بوده است .

۳۹ - کتابخانه مدرسه فقیه علی جاستی : جای این مدرسه در ری به محله (کوی) اصفهانیان می بود و آنرا خواجه میرک بنا کرده بوده است در هنگامیکه سرهنگ ساوتکین بنای مسجد جامع جدید ری را می کرده است .

۴۰ - کتابخانه مدرسه مفید : خواجه عبدالجبار مفید بنای مدرسه و کتابخانه ای در ری کرد که در مدرسه او بطوریکه عبدالجلیل قزوینی نوشته است^۵ چهارصد نفر فقیه و متعلم و متکلم که از بلاد عالم آمده بوده اند درس میخوانده اند ، این مدرسه را مفید در زمان سلطنت برکیارق ساخته بوده است .

۴۱ - کتابخانه مدرسه کوی فیروزه : از مدارس بنام شهر ری بوده است .

۴۲ - کتابخانه خانقاه اقبالی : خانقاه و مدرسه امیر اقبالی که از شیعیان بنام ری بود در عهد کریم غیائی بنیان یافته بود .

۴۳ - کتابخانه خانقاه علی عصار : این خانقاه کتابخانه معتبری داشته است .

۴۴ - کتابخانه مدرسه رشید رازی : مدرسه خواجه امام رشید رازی در دروازه جارو بندان ری واقع بوده و بنوشته صاحب النقض در آن زیاده از دویست نفر دانشمند معتبر درس خوانده اند که همه علامه روزگار شده اند و این مدرسه از آنجهت شهرت و معروفیت یافته است ، این مدرسه و کتابخانه آن در عهد سلطان محمد سلجوقی بنا شده بوده در سال ۵۵۶ هـ . ق . معمور و مسکون بوده است .

۴۵ - کتابخانه مدرسه شیخ حیدر : مدرسه شیخ حیدر از مدارس قدیمه ری بوده

۴ - کتاب النقض ص ۴۷ .

۵ - ص ۱۶۴ .

و نزدیک محله مصلی گاه جای داشته است .

۴۶ - کتابخانه مدرسه ناصرالدین : بنای مدرسه را خواجه اسمعیل ملقب بناصرالدین در دوران پادشاهی محمد سلجوقی که خراب شده بوده است بازدیگر تعمیر و معمور ساخته است بنابراین این مدرسه یکی از مدارس بسیار قدیمی شهر ری بوده است .

۴۷ - کتابخانه خواجه ابوالفضل عراقی و کمال ثابت : عبدالخلیل قزوینی مینویسد : «از جوامعی که ابوالفضل عراقی کرده است ، بیرون شهر و آنچه بهاءالدین کمال ثابت کرده است در میان شهر ، از مقصوره های با زینت و منبرهای با تکلف و مناره های رضیع و کرسی علماء و نوبت عقود و مجالس و کتب خانه های مملو از کتب طوائف و مدرسه های معروف چون :

۴۸ - مدرسه سعد .

۴۹ - مدرسه اثیر الملک .

۵۰ - مدرسه سید سعید عزالدین مرتضی .

۵۱ - مدرسه سید امام زین الدین شرف شاه حسینی که قاضی و حاکم است و مدرسه مشهدستی فاطمه بنت موسی بن جعفر با اوقاف و مدرسه وقفها .

۵۲ - مدرسه ظهیرالدین عبدالعزیز .

۵۳ - مدرسه استاد ابوالحسن کمیج .

۵۴ - مدرسه شمس الدین مرتضی کبیر .

۵۵ - کتابخانه مدرسه عبدالجلیل رازی : عبدالجلیل رازی مؤلف النقض که از دانشمندان و محققان بنام شیعی است خود مدرسه ای در ری داشته که در آن درس نیز می گفته است او مینویسد «مرا در شهورسنه خمسین و خمسائنه (۵۵۰) بروز آدینه بعد از نماز بمدرسه بزرگ خود نوبت بود»^۷.

۵۶ - کتابخانه مدرسه رضویه : از مدارس نامی دوران سلجوقیان درورامین بوده است^۸.

۵۷ - کتابخانه فتحیه درورامین : این کتابخانه منضم بمدرسه فتحیه بوده است^۹.

۵۸ - کتابخانه مدرسه صفویه : این کتابخانه تا سال ۵۵۶ در کاشان دائر بوده است و بانی آن صفی الدین کاشانی بود .

۵۹ - کتابخانه مجدیه : کتابخانه مدرسه مجدیه تاجحوم مغول در کاشان معمور بوده است.

۶۰ - کتابخانه مدرسه شرقیه کاشان : از مدارس معتبر و معروف دوران سلجوقی و مورد توجه شیعیان ایران بوده است .

۶۱ - کتابخانه عزیزیه کاشان : این کتابخانه منضم بمدرسه عزیزیه و از مراجع مهم شیعیان بوده است .

۶۲ - کتابخانه مدرسه عزالملکی درآبه : آبه و ساوه از مراکز مهم شیعیان در قرن ششم بود و مدرسه عزالملکی شهرتی در ایران داشت .

۶۳ - کتابخانه مدرسه عربشاهی درآبه : این مدرسه نیز از جمله مدارس معروف شیعیان ایران می بود .

۶۴ - کتابخانه هندوی قمی : زین الملک ابوسعید هندوی قمی مدرسه قاضی محمد و زان را در قم بنا کرد و جنب مدرسه کتابخانه ای نیز فراهم آورد که بنام او شهرت گرفت .

۶۵ - کتابخانه مدرسه قزل ارسلان در همدان : بنوشته راوندی سلطان قزل ارسلان و مادرش در همدان مدرسه عالی ساختند و خواجه امام صفی الدین اصفهانی مدرس آن بوده است^{۱۰}.

۶۶ - کتابخانه علی بن مطهر در مرو : حجت الدین فرید خراسان ابوالحسن بیهقی مؤلف

۶ - النقض ص ۱۰۲ .

۷ و ۸ - بانی این دو مدرسه رضی الدین ابوسعید بوده است النقض ص ۲۲۶ تعلقات بردیوان قوامی رازی .

۹ - النقض ص ۱۶۴ :

۱۰ - راحة الصدور ص ۳۰۰ .

تاریخ بیهق و لباب الانساب و بسیاری کتب دیگر، در کتاب لباب الانساب خود آورده است که در تحریر لباب الانساب که به دستور نقیب خراسان بتألیف آن پرداخته بود بمناسبت از میان رفتن کتابخانه‌های نیشابور بزحمت و مرارت می‌افتد. بیهقی می‌نویسد « در این روزگار پر آشوب که کتابخانه در نیشابور نمانده و کسی نیست که نسبت خود را بداند تا چه رسد به نسبت او، رسول تألیف این کتاب میسر نبود» و سپس متذکر است که از کتابخانه دوتن دانشمند بنام درمرو توانسته است در تألیف اثر خود توفیق یابد این دوتن یکی حسن بن محمد بن علی بن قطان طبیب مؤلف کتاب الدوحه و کتب نسب^{۱۱} و دیگری شریف ابوالحسن علی بن مطهر بوده است. بنابه تصریح بیهقی کتابخانه مطهر از کتابخانه‌های معروف و معتبر مرو بوده است.

۶۷ - کتابخانه ابن شهر آشوب : رشیدالدین ابوجعفر محمد بن علی از اعظم دانشمندان و علمای شیعی ایران است، او از مردم مازندران و اقامت گاهش ساری بود، بسال ۵۸۸ در شهر حلب در گذشته است، تألیفات متعدد دارد از جمله مناصب النواصب المخزون المکنون، المثال فی الاثال، او شعر نیز می‌سرود و در علم اخبار و رجال و تفسیر از مشاهیر است، در ساری کتابخانه‌ای عظیم فراهم آورده بود و چون سلجوقیان منقرض شدند و خوارزمشاهیان بر شیعیان سخت می‌گرفتند در پایان عمر هجرت کرد و به حلب رفت و در آنجا درگذشت. از سرنوشت کتابخانه او اطلاعی در دست نیست.

۶۸ - کتابخانه بیهقی در بیهق : فرید خراسان ابوالقاسم بن حسین بیهقی، مؤلف آثاری گرانقدر در انساب و تاریخ بیهق در مقدمه کتاب جوامع احکام النجوم اشاره به مآخذی که در تألیف خود بدانها مراجعه و استفاده کرده اشاره میکند و از فهرست این کتابها نفاست کتابخانه او مشهود است.

۶۹ - کتابخانه شاذان قمی : ابوالفضل شاذان قمی از بزرگان و دانشمندان شیعی است که بسال ۶۱۸ در گذشته. او در مدینه کتابخانه بزرگی فراهم آورد که مرجع دانشمندان شیعی بود، شاذان تألیفات بسیار دارد که در معجم البلدان و تاریخ بیهق فهرست آنها بدست داده شده است.

۷۰ - کتابخانه طغرل تکین : امیر اسفهلار طغرل تکین از امرای سلجوقی و امیر لرستان بوده است. نامش ابو سعید برسق بن برسق و از امرای دولت سلطان محمود بن محمد ملکشاه سلجوقی است که در حدود لرستان و خوزستان فرمان میراند و حکومت ایشان را حکومت برسقیان می‌گویند. جد آنها برسق کبیر بوده است که سلطان سنجر سلجوقی با کمک او به خراسان دست یافت و در برابر این خدمت حکومت لرستان و خوزستان بر او تعلق گرفت. کتابهایی در کتابخانه‌های خصوصی هست که بیشتر در پشت برگ نخست آن در میان ترنج دارالکتب اسفهلار طغرل تکین ثبت است و میرساند که این امیر کتابخانه‌ای نفیس داشته است.

۷۱ - کتابخانه شجری در نیشابور : مسعود بن ناصر الشجری در گذشته بسال ۴۷۷ در کنار مسجد عقیل نیشابور مدرسه‌ای ساخت و کتابخانه‌ای نیز در آنجا بنیاد نهاد که کتب آن از نفائس کتابهای زمان بوده است. شجری در بغداد نیز کتابخانه‌ای تأسیس کرد.

۷۲ - کتابخانه شجری بغداد : چنانکه گفته شد بانی آن ناصر الشجری بسال ۴۵۷ بوده است.

۷۳ - کتابخانه رباط خاتونی سلجوقی در بغداد : این کتابخانه در قسمت غربی بغداد بوده و آنرا خاتون اخلاطی سلجوقی ساخته بود و سال بنیاد آنرا ۵۸۹ نوشته‌اند.

۷۴ - کتابخانه ابونصر کندی : عبدالملک ابونصر کندی وزیر با تدبیر سلطان طغرل و آلب ارسلان سلجوقی مقتول بسال ۴۵۷ - ابونصر این کتابخانه را در سال ۴۵۰ ه. ق. در بغداد ساخت و کتب نفیس این کتابخانه بیشتر متعلق به کتابخانه اردشیر وزیر بوده است. اردشیر وزیر نیز از وزرای کاردان ایرانی است که او هم کتابخانه‌ای مهم و عظیم فراهم آورده بود.

۱۱ - کتابخانه قطان مروزی را در صفحه پیش معرفی کرده‌ایم.